

Christen Skeel og adelsvælden

Kildemateriale – personalhistorie – strukturændringer

Af Leon Jespersen

Christian 4.-jubilæet i 1988 var et eklatant bevis på, at eftertidens kendskab til historiske personer i vid udstrækning baserer sig på skriftlige efterladenskaber. Omvendt kan en analyse af fire kildegrupper fra en af adelsvældens bannerførere Christen Albertsen Skeel (d. 1659) vise, dels at den skriftlige nedfældelse og overlevering kunne have en veldefineret funktion, dels at Christen Skeel med disse kilder fra forskellige faser af hans liv inkarnerer adelsvældens strukturelle nedbrydning i 1600-tallets første halvdel.

Indledning

I 1988 blev 400-året for Christian 4.s regeringstiltrædelse fejret ved arrangementer samt ved udgivelse af en suite monografier og artikler om kongen og hans tid. Under en personalhistorisk synsvinkel giver jubilæet anledning til nogle tanker *post festum*. Den biografiske fremstillingsform rummer en latent fare for heroisering med fremhævelse af personen på bekostning af samtiden, og hvor den biograferedes negative egenskaber nivelleres til tidstypiske træk. I det store og hele synes begge farer at være undgået, hvilket på ingen måde var forudsigeligt, når man tager Christian 4.s position i den folkelige bevidsthed i betragtning. At jubilæet strengt taget blev fejret det forkerte år, idet kongen ikke overtog magten i 1588, men i 1596, er ikke afgørende, da jubilæet dybest set vedrører kongens symbolværdi. Hvis kongen i den offentlige bevidsthed ikke har fået en ny symbolværdi efter jubilæet, har han i det mindste fået det i faghistoriske kredse. Fra at være indbegrebet af alt dansk, fremstår han i stedet som en af Danmarks historiens mest internationalt orienterede monarker.

Endvidere afslørede jubilæet indirekte betydningen af bevarede, personlige optegnelser. Trods jubilæumsudstillingernes og -publikationernes forskellige karakter og temaer, benyttede de alle i vid udstrækning de godt 3.000 breve fra kongens hånd. Sammen med andre materielle vidnesbyrd om kongens gerning – bygninger, bygrundlæggelser, institutioner m.m. – har de frem for noget bidraget til, at Christian 4. nærmest fremtræder som kongen blandt de halvt hundrede monarker, der har regeret Danmark fra

vikingetiden til i dag. Man har fremhævet, at kongen iscenesatte sig selv¹. Han er den hyppigst portrætterede monark i Danmark, og de mange Christians-byer (Christianssand, Christiansstad, Christianopel, Christianshavn), samt placeringen af hans monogram på alt fra kaminhylder til Runde Tårn viser, at han selv gjorde en del for at blive husket.

Disse generelle betragtninger har en pointe, når de placeres i en samfunds- og forfatningsmæssig sammenhæng. Kongens omfattende skrive- og byggeaktivitet afspejler dels det spillerum, som adelsvælden tillod en entreprenant konge og det personlige kongedømme, dels med hvilken energi den europæisk orienterede Christian 4. søgte at gennemføre en modernisering af det perifert beliggende Danmark, så det tålte sammenligning med centraleuropæiske lande. Denne modernisering medførte omfattende strukturændringer i det danske samfund, idet den blev ledsaget af statsmagtens regulering af stadig flere samfundsområder og af voksende offentlige byrder, som truede bestående økonomisk-sociale og politiske strukturer.

Frem til 1660 var Danmark et *monarchia mixta* med en magtdeling mellem monarken og det adelige rigsråd. En del af råderne er på det nærmeste ukendte for eftertiden, medens andre står med en ganske skarp profil. Dette kan tilskrives reelle forskelle i personlighed, dygtighed, placering m.m., men også arten og omfanget af det overleverede kildemateriale. Også disse almene betragtninger får en anden værdi, hvis nedskrivning og bevarelse af optegnelser havde en veldefineret funktion, og hvor det overleverede materiale ikke er udtryk for vilkårlighed. Disse overvejelser skal i det følgende illustreres ud fra et *case-study* af adelsmanden og rigsråden, Christen Albertsen Skeel, der levede i årene 1603-1659.

Christen Skeel har efterladt sig et større skriftligt materiale. Fra hans ungdomsår foreligger en fyldig beskrivelse af hans udenlandsrejser i årene 1619-1627². Fra 1638 til han blev optaget i rigsrådet i 1649 var han landkommissær og førte her en landebog³. Og umiddelbart efter optagelsen i rigsrådet fungerede han som dets sekretær, ligesom han har efterladt sig en fyldig dagbog, der dækker årene 1649-1658⁴. Endelig foreligger der fra

1. Benito Scocozza: Christian 4. Kbh. 1987, s. 279.

2. Lennart Tömner (utg.): Christen Skeels Resedagbok 1619-1627. Malmö 1962.

3. Christen Skeel Albertsens landebog for Sjælland 1638-1653. Rigsarkivet (herefter RA) S-film 6427.

4. T. A. Becker (udg.): Rigsraad Christen Skeels Dagbog, ført i Rigsraadet 1649-1659. Danske Magazin 3. rk. IV. Kbh. 1854, s. 1-65, 105-139, 221-240, 265-327; Christen Skeels (private) dagbog findes i RA, privatarkiver nr. 6340: Skeel, Christen Albertsen (d. 1659).

rigsrådets forfatningspolitisk trængte situation i 1658-1659 to breve fra Christen Skeel til henholdsvis rådskollegerne og kongen⁵. Hans privatar-kiv er imidlertid ikke særlig stort. Gennem hele livet havde han lyst til pennen. Omgivelserne så det, og benyttede sig af det. Og med hans frem-trædende rolle inden for såvel landkommissær – som rigsrådsinstitutionen, fremstår han som en dynamisk person, der gør det omfangsrige materiale efter ham forklarligt, ligesom materialet afslører ham som en af adelsvæl-dens hårdnakkede forsvarere. Spørgsmålet er derfor, i hvilken grad det fyldige materiale fra Christen Skeels hånd tjente bestemte formål, om sel-ve overleveringen af materialet var resultatet af en bevidst indsats og funktion, men også hvorledes hans skriftlige efterladenskaber kan relate-res til den dynamiske kongemagt og de strukturændringer i 1600-tallets danske samfund, der ændrede betingelserne for adelsvælden.

Christen Skeels rejseberetning

I sin ligprædiken over Christen Skeel opremsede Sjællands biskop Hans Svane dennes aner tilbage til oldeforældrene. Han fandt det imidlertid unødvendigt at gå længere tilbage, »effterdi det herforuden saavel de be-ste som de fleeste her udi Riget fuld vel vitterligt er, hannem baade paa Fæderne oc Møderne aff meget Ædel, Fornemme oc gammel Dansk Addel at være kommen«⁶. Christen Skeel tilhørte sandt nok den bedrestil-lede del af adelen; men først i 1500-tallet kom slægten frem i forreste ræk-ke. Han blev født den 27. juli 1603 på Riberhus som søn af lensmanden Albret Skeel og Birte Friis. Faderen ejede flere hovedgårde, og blev i 1609 ud fra jordegodset takseret til at stille fem ryttere til den adelige ryt-tertjeneste, rostjenesten, hvilket svarer til 15-1600 td. htk.⁷. I 1624 takse-

5. Aftrykt hos P. F. Suhm: Christen Skeels tvende Skrivelser, 1658 og 1659. P. F. Suhm (udg.): Nye Samlinger til den Danske Historie, bd. I. Kbh. 1792, s. 299-310.

6. C. F. Bricka og S. M. Gjellerup (udg.): Den danske Adel i det 16de og 17de Aarhundrede. Samtidige Levnetsbeskrivelser uddragne af trykte og utrykte Ligprædikener. Første Samling. Kbh. 1874-1875, s. 297f.; Christen Skeels levnedsløb er behandlet flere steder; jf. Vilhelm Samuel Skeel: Optegnelser om Familien Skeel. Kbh. 1871, s. 185-209; samme: Supplement til Optegnelser om Familien Skeel. Kbh. 1882, s. 53-61; Danmarks Adels Aarbog bd. LX. Kbh. 1943, s. 104; Steffen Heiberg: »Skeel, Christen (Albertsen)«. Dansk biografisk leksikon (3. udg.), bd. 13. Kbh. 1983, s. 422f. med litteraturhen-visninger.

7. De efterflg. taksationsoplysninger stammer fra RA, Danske Kancelli (herefter DK) B 96, Rostjenestetakseringer paa Adelen 1574-1652; L. S. Vedel Simonsen (udg.): Bidrag til Lehnsmændene paa Hagenskov, Rigsraad og Ridder Hr. Jørgen Brahes Levnetsbeskri-velse ... Odense 1845, s. 151-156.

redes han til ikke mindre end ti heste (ca. 3.000 td. htk.), i 1625 af 2744 td., og umiddelbart før sin død i 1639 af 2076 td. htk. Til sammenligning var gennemsnittet for alle takserede adelige på to heste, svarende til ca. 600 td. htk. Også andre i familien repræsenterede det store hartkorn. Christens farbrødre, Jørgen og Otte, blev i 1625 takseret af henholdsvis 2128 og 1957 td. htk. Albret blev optaget i rigsrådet ved masseudnævnelsen i 1616, og i december samme år avancerede han til rigsadmiral. Også Christens farbrødre, Otte og Jørgen Skeel, blev medlem af Christian 4.s råd. Jørgens optagelse var ikke uden en vis dramatik. Da Christian 4. i 1627 opfordrede den menige adel til at »eligere og nævne« en egnet kandidat til det ledige rigsmarskembede, pegede den på Jørgen Skeel, der ikke var rigsråd. Adel og rigsråd støttede sig til sædvanen og håndfæstningen, da de hævdede, at marsken var selvskrevet medlem af rådet. Omvendt fandt kongen, at dette krænkede hans frie ret til at udnævne råder. Som rigsråd medunderskrev Christens far rigsrådets protest mod kongens holdning, og efter en længere strid fungerede Jørgen som råd⁸. Heller ikke Albrets rigsrådstid forløb uden gnidninger, idet han i 1623 blev afskediget som rigsadmiral efter et opgør med kongen. Såvel det bemærkelsesværdige forhold, at tre brødre på samme tid sad i rigsrådet, som principdiskussionen omkring Jørgens optagelse, illustrerer vigtige sider af rådets rekrutteringsmønster og af periodens karriereforskel.

Periodens ulige karriere- og advancementsmuligheder kan relateres til helt basale forhold. Christens far og farbrødre havde i deres ungdom været på en flereårig udenlandsrejse. Med en ofte økonomisk belastende uddannelse bestod der en selvforstærkende afhængighed mellem ressource-skabende godsbesiddelse, embedskvalificerende uddannelse og indtægts-givende embedstildeling, der atter gav mulighed for godskarriere. I sin banebrydende undersøgelse, *Adelsvældens grundlag* (1964) viste Svend Aage Hansen, at chancen for et ophold i udlandet samt for en efterfølgende embedskarriere var mange gange større for en lensmandssøn end for ikke-lensmandssønner⁹.

Albret Skeels godsbesiddelser gav børnene en god udgangsposition. Det viste sig blandt andet ved, at de fik mulighed for et langvarigt og bekosteligt ophold i udlandet. Forinden var Christen Skeel i fem år blevet opdraget hos farmoderen, Margrethe Brahe på Fussingø. Derefter blev

8. J. A. Fridericia: Nogle Bemærkninger om Rigsmarskerne og Rigsmarskembedet, især under Christian IV. Historisk Tidsskrift 4. rk. III. Kbh. 1872-1873, s. 584ff., 588-595; citatet sst., s. 584.

9. Svend Aage Hansen: *Adelsvældens grundlag*. Studier fra Københavns Universitets Økonomiske Institut nr. 6. Kbh. 1964, s. 184ff.

han i otte år undervist sammen med sine brødre af en privatlærer. I ligprædiken over Christen hed det, at han havde lagt en god »Grundvold i Guds Kundskab oc Fryct, god Lærdom, høfvidske Sæder oc i alle maader svaret til deres Forhaabning«¹⁰. Med denne ballast drog han i 1619 med brødrene Christoffer og Otte ud på en Tysklandsrejse, der varede til 1622. Christoffer døde under rejsen, medens Christen og Otte det følgende år (1623) atter drog udenlands. Denne rejse, der gik gennem Nederlandene, England, Frankrig og Italien, sluttede i 1627.

Formålet med og udbyttet af udenlandsrejserne har formentlig været lige så forskellige som de mennesker, der drog ud. Nogle rejste ud for – i en behagelig afstand fra hjemmets overvågende blikke – at more sig på en overvejende turistpræget rejse. Andre følte, at familiens og fædrelandets øjne til stadighed fulgte dem. Den kendte rigsråd Tage Ottesen Thott til Eriksholm (1580-1658) udfærdigede i 1643 en instruks for sønnen Oves (1626-1666) udenlandsrejse, hvori denne tilskyndes til at tilegne sig sprog og kavaleriemæssige øvelser med den ikke uinteressante begrundelse: »Thi Ungdommen icke skiches vd, for dj skall fortære huad dj haffver, huorforre di aff dj forstandige bliffue foractede, Men fordj dj skal Lære nogit, som dj erre deris Fæderneland plictige, at dj vdi fremtiden kand tiene Deris Herre og Konge ...«¹¹. Adelsmanden Gabriel Knudsen Akeleye var inde på samme tankegang. For samme år (1643) udarbejdede han en vejledning for udenlandsrejsende *Peregrinatoriæ prudentiæ Ræcepta*, hvori han fremhævede, at »Det er derfor icke for Vor egen *placer* skyld Vj burde att besee fremmede Landh, och att søge vores egen ære dermed, ... Vores Fæderneland er først, oc Vj sielff sidste«¹².

Ifølge Akeleye skulle man ikke rejse udenlands for sædvanens skyld, »... men att Vj kunne samle Visdomb och forstand, hvormed Vj udj fremtiden vores fæderneland betiene kunde ...«¹³. Udenlandsrejsen var her ikke et privat anliggende; det stod klart såvel for kongemagten som for adelen. Med enkeltindividet som centrum blev den videst mulige selvudfoldelse det humanistiske opdragelses- og livsmål. Almendannelse, verdensmandsidealet, *a complete person* var forbundet med renæssancens humanistiske ideal. Nu kan det – som J. H. Hexter påpeger – måske være

10. C. F. Bricka og S. M. Gjellerup: anf. arb., s. 298.

11. RA, Håndskriftsamlingen I. Terkel Klevenfeldts Samlinger nr. 38. Dokumenter vedrørende adelige Familier (T-): Instruction for min Søn Offue Thott, Saavelsom for Vitus Bieringh, som hannem følger udaff Landet for en hoffmester. 1643.

12. Det kgl. Bibliotek (herefter KB), Håndskriftsamlingen, Ny kgl. Samling 141h, (oktavo). *Peregrinatoriæ prudentiæ Ræcepta* a Gabriel Ackeleye Knudtsøn 1643, fol. 8v.

13. Sst.: fol. 7v.

vanskeligt at genfinde denne tankegang om uddannelsen som et middel til selvudfoldelse hos den nordeuropæiske adel. Her var det undervisningsmæssige formål entydigt militær, diplomatisk eller anden civil tjeneste i den fyrstelige forvaltning¹⁴. Ovennævnte indicerer, at danske adelige uddannelsesmæssigt orienterede sig efter renæssancens humanistiske idéer med henblik på magtstatens krav. Og kongemagtens tiltag pegede i samme retning, når den fra sidste halvdel af 1500-tallet understøttede udenlandsrejsende, mod at disse lod sig bruge i forvaltningen efter hjemkomsten til Danmark¹⁵.

Hvorledes passer Christen Skeels rejse ind i dette mønster? Christen Skeel var bevidst om de farer og forventninger, der knyttede sig til udenlandsopholdet. Umiddelbart før afrejsen i 1619 gav han sin moder en bønnebog: »for en god optucktelse, oc vtallige Moderlige Velgierninger, saa oc til en Sønlig Amindelse, nu ieg skal rexse ud aff Landet, Gud bevarer min kiære fader oc hende, at ieg motte see dennem igien med glæde, oc giffue mig Naade til, at ieg motte saaledis skicke mig, at mit Leffuit oc forhold kund suare til den Omsorg de begge haffue hafft for mig ...«¹⁶. Som nævnt er vi i den heldige situation, at Christen Skeel har efterladt sig en fyldig skildring af sine to udenlandsrejser i perioderne 1619-1622 og 1623-1627, og som indledes med følgende ord, der må være tilføjet efter Ottens død i 1644: »Denne Bog fördte ieg med mig, medens min S: Broder Otte Skiell oc ieg reiste vden Landz, oc skreff ieg j den paa huad Steder wj vare, oc huad remarcable, der var att see ...«¹⁷.

I ligprædikenen over Christen Skeel kunne Hans Svane berette om den første rejse, at Christen var i Giessen i Hessen »for sine velbegyndte Adelige Studia ydermere at excolere«, og at han fra 1620 opholdt sig (ved *Collegium Illustre*) i Tübingen. Han blev beordret hjem, da han »... sine studia oc andre sine Adelige Exercitier fast 3 Aar hafde med stor Forfremmelse beflittet sig paa ...«¹⁸. Ifølge samme kilde havde han under den efterfølgende rejse: »... med stor Lyst icke alleeniste beseet deres fornemste Stæder, men ocsaa med tilbørlig Omhygelighed oc Nytte observeret huert

14. J. H. Hexter: *The Education of the Aristocracy in the Renaissance*. J. H. Hexter: *Reappraisals in History. New Views on History and Society in Early Modern Europe* (2nd. ed.). London 1979, s. 65.

15. Vello Helk: *Dansk-norske studierejser fra reformationen til enevælden 1536-1660. Med en matrikel over studerende i udlandet*. Odense University Studies in History and Social Sciences, vol. 101. Viborg 1987, s. 14f.

16. RA, privatarkiver nr. 6340, Christen Skeels bønnebog (1619), forsiden, upag.

17. Lennart Tomner: *anf. arb.*, s. 9; jf. Harald Ilsøes anm. af Tomners arb. i *Historisk Tidsskrift* 12. rk. I. Kbh. 1963-1966, s. 512-519.

18. C. F. Bricka og S. M. Gjellerup: *anf. arb.*, s. 299.

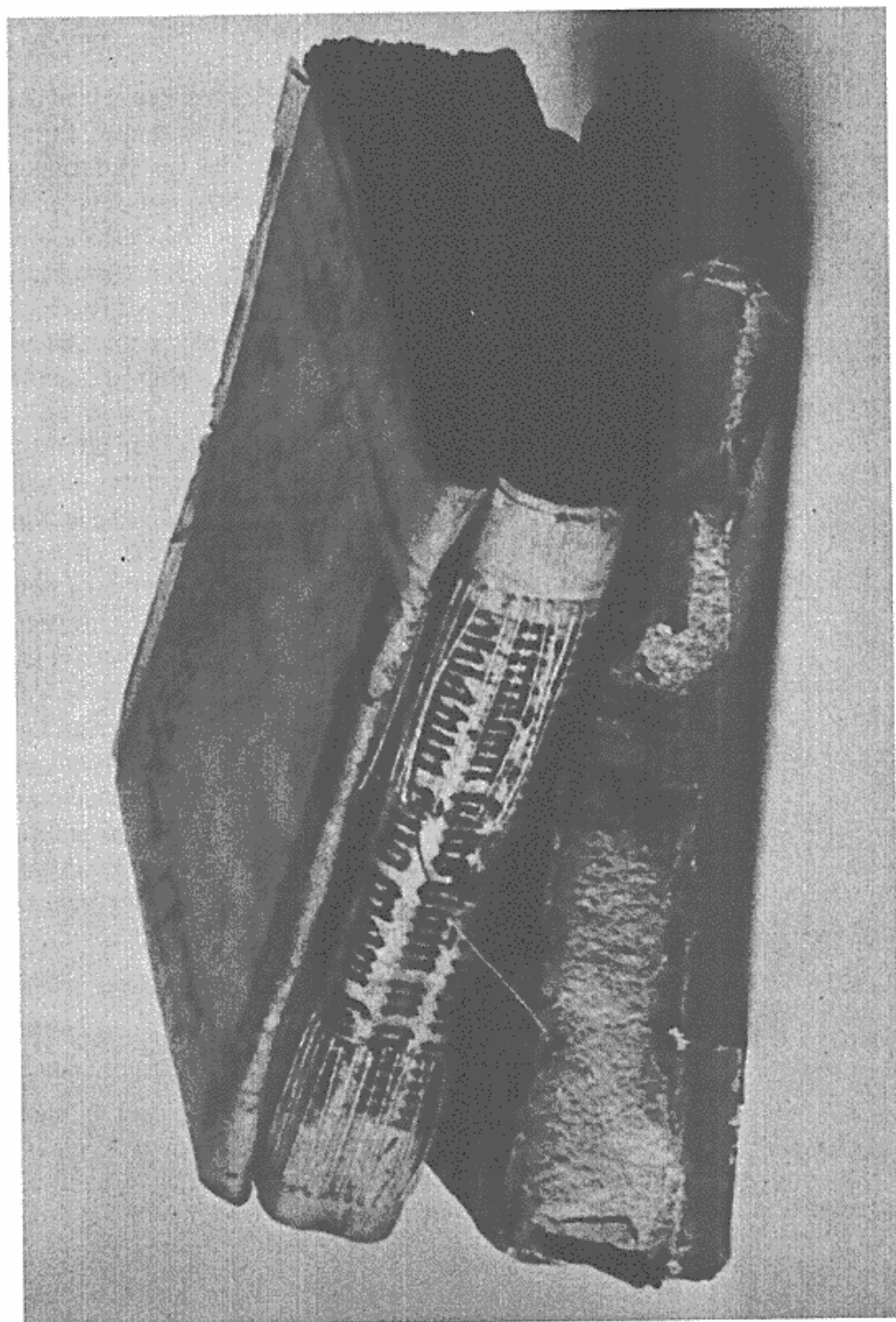

Illustration 1. Christen Skeels rejsedagbog med futteral. (I privat eje, greve Otto Thott, Skabersjö).

Rigis oc Republicquis Regiering: Saa oc i sine studiis, Sproger oc Exercitier gjort god profect ...»¹⁹.

Det er vanskeligt at kontrollere dette ud fra rejseberetningen. Hvad der var *remarcable*, bestod hovedsageligt i overfladiske rejseoplevelser, turistprægede seværdigheder og det rent ydre rejseforløb, der gav skildringen itinerariekarakter. Dagbogen rummer desuden en række oplysninger af kulturhistorisk værdi, ligesom de kortvarige ophold i en række italienske byer giver i det mindste denne del af rejsen et turistpræg. Men samtidig er der andre forhold, der tyder på egentlige universitetsstudier. Christen og Otte forberedte sig grundigt til disse studier. For eksempel opholdt de sig først et stykke tid i Blois, for at lære fransk, der blev talt smukt her, før de besøgte universitetet i Paris.

Rejsedagbogen omtaler blot ikke disse studier. Og man har udkastet den hypotese, at der foruden turistens dagbog også har eksisteret en students²⁰. Christen Skeels optegnelser havde blot et andet sigte ved at omtale rejseruter og -tidspunkter, hvad de så, og hvem de mødte. Mange rejsende førte desuden en stambog, *album amicorum*. Rejsefæller og personer, som vedkommende traf eller knyttede venskab med under rejsen, skrev en sentens samt deres autograf. Stambøgerne kunne være ordnet efter stand og konfession, og reserverede de første sider til de mest betydningsfulde personer. Enkelte rejsende medførte to stambøger, der muliggjorde en yderligere sortering efter rang eller konfession²¹. Afgørende er her, at Christen Skeel tilpassede sig det nye uddannelsesideal, og skal man forsøge en kort, fælles karakteristik af såvel stambøger som rejsebeskrivelser, synes begge typer materiale at have haft en prestigebetonet dokumentationsfunktion af rejseforløb og sociale kontakter over for venner samt over for familien, der havde finansieret rejsen.

Christen Skeels landebog for Sjælland

Straks ved hjemkomsten fra udlandet i 1627 blev Christen Skeel og hans broder konfronteret med adelsvældens særprægede rekrutterings- og karriereforskel. Man har talt om et »karrierespild«, i de tilfælde hvor de hjemvendte ikke opnåede et højere civilt eller militært embede i statens

19. Sst.: s. 300.

20. Vello Helk: Dansk-norske studierejser, s. 37.

21. Vello Helk: Stambøger fra det 16. århundrede i Det kongelige Bibliotek. Fund og Forskning bd. XXI. Kbh. 1974, s. 7,9f.

tjeneste²². Det vil imidlertid nok være mere hensigtsmæssigt at tale om en »overproduktion« af uddannede. Unge adelsmænd tilpassede sig og efterlevede åbenbart i (for) høj grad de krav, som statsmagten stillede.

Forholdet kan eksemplificeres ud fra Christen Skeel. Han og broderen Otte var efter deres første rejse (1619-1622) kun hjemme i kort tid, da de atter rejste ud i 1623, »efftersom de selff nocksom eracted, saadant paa deres største Gaffn at være«²³. Christen og Otte Skeel nød til dels godt af adelsvældens ulige karriereforskel. Efter hjemkomsten i 1627 blev Otte hofjunker, og ifølge ligprædikenen over Christen stillede han med seks heste under hoffanen²⁴. Han fik intet embede, men statsmagten udnyttede alligevel de sprogkundskaber og den politiske indsigt, som han havde erhvervet under rejsen. Umiddelbart efter hjemkomsten ledsagede han kansler Christian Friis (Kragerup) og rigsråd Tage Ottesen Thott på et gesandtskab til Sverige, og i 1629 rejste han med de danske kommissærer, der blandt andet talte hans far, til fredsforhandlingerne i Lübeck. I 1632 blev han udnævnt til løjtnant ved den jyske røstjeneste, men endnu uden at opnå den eftertragtede stilling som lensmand.

I en periode med stigende og privilegieundergravende skatter var supplerende indtægter fra en lenspost nyttige, og da konjunkturerne for landbrugsprodukter var for nedadgående i 1640'erne, blev de nærmest uundværlige. Det er blandt andet denne kombination af sociale og økonomiske ambitioner og de manglende muligheder for at indfri dem, der i slutningen af 1630'erne og i 1640'erne skabte den generation af »vrede unge mænd«, der udadtil tegnede den adelige protestbevægelse, landkommissariatene. Også andre europæiske lande var præget af uroligheder. Protestbevægelserne vendte sig ofte mod statsmagtens ambitioner om større magtbeføjelser, dens indgreb i og regulering af samfundet. For det meste var protestbevægelserne ikke revolutionære i moderne forstand som sigtende mod en ny samfundsorden. Deltagerne skuede derimod tilbage på en glørværdig – og undertiden idealiseret – fortid. Samfundets privilegerede grupper så det som deres pligt at forsvare velerhvervede rettigheder mod statsmagtens overgreb og at overlevere intakt til efterkommerne de rettigheder og privilegier, de selv havde modtaget fra forfædrene.

I bestræbelserne på at beskytte, konservere eller retablere velerhvervede rettigheder voksede interessen for sædvanemæssig eller kodificeret lov

22. Svend Aage Hansen: *anf. arb.*, s. 188.

23. C. F. Bricka og S. M. Gjellerup: *anf. arb.*, s. 299.

24. Sst.: s. 300; Johan Grundtvig (udg.): *Christian IVdes Hof- og Regeringspersonale 1596-1648. Meddelelser fra Rentekammerarchivet 1872*, s. 147.

samt for historie²⁵. Her fik netop skriftlig nedfældelse, kodificering og hævde af hævdunden praksis en vigtig funktion som en defensivforanstaltning for disse protestbevægelser. Det var ikke oprørerne, der i moderne forstand var revolutionære; de reagerede tværtimod på den revolutionære og revolutionerende stat. Den danske adelsopposition – landkommissærbevægelsen – passer på flere måder ind i dette europæiske mønster. Som repræsentanter for den menige adel førte den en standsegoistisk politik, der skulle værne om og retablere, hvad adelen anså for velerhvervede rettigheder. Disse bestræbelser aktualiseredes især ved krav om bevillinger, og i det følgende skal de illustreres ud fra den sjællandske adel, der havde valgt Christen Skeel til landkommissær.

Det var almindeligt, at adelen befuldmægtigede kolleger eller ydede bevillinger med den klausul, at det ikke krænkede privilegierne. I 1645 bevilligede adelen af principielle grunde ikke den ønskede kopskat, men frivilligt et beløb, der svarede til denne, idet den sjællandske adel fremhævede deres »gamble vel herbragte och vid lief och blood forhverfvede privilegier«²⁶. I 1646 afviste Sjællands og Lollands adel at opgive deres accisefrihed på importerede drikkevarer med den begrundelse, at de »hverchen bøer eller kunde for vores epterkommere afstaae eller lade forkaarte«; men at rigsrådet snarere skulle være behjælpelig med, at adelen fremdeles kunne nyde »deris oldgammel frihed«²⁷.

Da den sjællandske adel i oktober 1647 forfattede en memorial til landkommissærerne – inklusive Christen Skeel – genfinder vi denne adelige bekymring for privilegierne. Adelsens bevilling af udskrevne adelskompagnier »var ellers adelsens friheder for nær«. Landkommissærerne skulle desuden minde konge og rigsråd om tidligere begæringer fra adelen, blandt andet »de gamle friheders vedligeholdelse«²⁸. Og når landkommissærerne tillige skriftligt skulle nedfælde deres forhandlinger med rådet, skulle dette vel dels sikre adelsens kontrol med kommissærernes arbejde, dels tjene til at værne om efterkommernes privilegier. Ønsket om at overlevere forfædrenes privilegier intakte til næste generation, og at vende tilbage til en (idealiseret) fortid fremgår netop af diskussionerne i 1647. Adelen ønskede dels, at forholdene inden for lensvæsenet skulle føres tilbage til 1588-tilstanden, dels at Danmark og Norge »uden nogen foran-

25. J. H. Elliott: *Revolution and Continuity in Early Modern Europe. Past and Present*, number 42 (1969), s. 43f., 49f.

26. Kristian Erslev (udg.): *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid*, bd. III. Kbh. 1888-1890, s. 127.

27. Sst.: s. 277.

28. Sst.: s. 410.

dring motte ofver lefveris thil voris posteritet, som di det hafver af voris forfædere annammit²⁹. Christen Skeel og hans kommissærkolleger gjorde sig til talsmænd for hele dette statiske samfundssyn: »och at i synderlighed alle gode, gamle sædvaner, sorne lover, statuter och handfestninger, hvorved mand sig saa vel hafver befundet, maatte forblifve udi deris vigor och esse, paa det at dette loflige kongerige saaledis til voris efterkommere maatte ofverantvordis, saa som vi det af voris forfædre, berømmelige patrioter och rette danske mend, hafver annammet³⁰.

Generelt plæderede Christen Skeel og hans adelige landkommissærkolleger for en tilbagevenden til en mere adelsvenlig udnyttelse af samfundets ressourcer³¹. Heri indgik krav om en lempeligere beskatning, opnået ved besparelser og ved at afpasse statens udgifter efter domænestatens indtægter. Adelsoppositionen i 1640'erne havde meget til fælles med det røre, der var blandt adelige ved Frederik 2.s begravelse i 1588. Dengang skyldtes uroen især de nedadgående konjunkturer for landbrugsprodukter, der accentuerede behovet for en mere adelsvenlig udnyttelse af samfundets ressourcer³². I 1640'erne kom truslen i første række fra statens øgede krav. I 1588 var adelsoppositionen ikke institutionaliseret, og i praksis opnåede den intet ved henvendelsen. Den jyske adelsmand, Christoffer Munk til Gjessinggård, lagde imidlertid klagerne *ad acta* med henblik på at genfremsætte dem ved førstkommende herredag³³. Vi hører imidlertid intet til dem senere, og Christian 4.s håndfæstning (1596) blev en næsten demonstrativ gentagelse af faderens.

Det var måske ud fra disse erfaringer, at adelsoppositionen i 1640'erne blev institutionaliseret og fra 1646 havde en reguleret møde- og kontaktsvirkomhed. Nok så vigtigt besluttede landkommissærerne i 1646 at føre landebøger³⁴. Imidlertid havde Christen Skeel allerede fra 1638 ført en så-

29. Sst.: s. 419f.

30. Sst.: s. 420f.

31. Jf. Leon Jespersen: Landkommissærinstitutionen i Christian IV's tid: Rekruttering og funktion. Historisk Tidsskrift bd. 81. Kbh. 1981, s. 93-99; samme: 1648 – Magtstat eller minimumsstat? Begreber og udviklingslinier. Leon Jespersen og Asger Svane-Knudsen: Stænder og magtstat. De politiske brydninger i 1648 og 1660. Odense University Studies in History and Social Sciences, vol. 116. Odense 1989, s. 9-42.

32. Om konflikten i 1588, jf. E. Ladewig Petersen: Rigsråd og adelsopposition 1588: En socialhistorisk studie. Knud J. V. Jespersen (red.): Rigsråd, adel og administration 1570-1648. Odense University Studies in History and Social Sciences, vol. 67. Odense 1980, s. 123-168; Susanne Krogh Bender: Omtaksationen af lenene 1593 og formynderregeringens lenspolitik 1588-93. Ebba Waaben m.fl. (red.): Fromhed og verdslighed i middelalder og renaissance. Festskrift til Thelma Jexlev. Odense 1985, s. 135-150.

33. Kristian Erslev: anf. arb. I, s. 20.

34. Sst. III: s. 208f.

dan for Sjælland. I indledningen til denne skrift har han lakonisk, at den blev ført »Effterkommerne til Underretning«³⁵. Den skriftlige nedfældelse i landebøgerne skulle over for efterkommerne dokumentere adelens forsvaret for privilegierne og hindre en ophævelse af disse på grund af manglende håndhævelse.

Disse bestræbelser nåede et højdepunkt i 1648, da landkommissærer og adelsfuldmægtige præsenterede adelsoppositionens krav for rigsrådet under forhandlingerne om Frederik 3.s håndfæstning³⁶. Kravene var en reaktion mod statsmagtens »overgreb« mod sædvanemæssige og kodificerede forhold. Episoden er et eksempel på, at adelen var »revolutionær« i den oprindelige betydning af ordet, at den ønskede en tilbagevenden til traditionelle forhold. Konkret viste det sig ved kravet om optagelse af ældre håndfæstningsbestemmelser i Frederik 3.s håndfæstning. Og når adelsoppositionen i 1648 præsenterede disse bestemmelser med tydelig kildeangivelse, ville den dermed understrege, at bestemmelser fra ældre håndfæstninger, der var udeladt i de efterfølgende, efter deres opfattelse havde karakter af gældende ret. Oppositionen havde her stor nytte af Arild Huitfeldts *Danmarks Riges Krønike*. Krønikens mange referater af ældre kilder – herunder håndfæstninger – gav den en dokumentationspræget fremstillingsform, der netop styrkede bevidstheden om sædvanemæssig og kodificeret ret. Men når adelsoppositionen også skriftligt nedfældede de krav, der var blevet afvist under håndfæstningsforhandlingerne i 1648, er det nok det tydeligste forsøg på – over for efterkommerne – at dokumentere kampen for adelsprivilegierne. Naturligt nok har man set adelens krav i 1648 som en reaktionær, snævertsynet og idéforladt politik. Samtidig opfattede man mere kravene som et middel til karriere end som et mål. Ifølge denne teori overvandt rigsråderne den adelige protestbevægelse ved i 1648-1649 at optage flere af dens ledere iblandt sig, hvorefter bevægelsen mistede reel politisk indflydelse³⁷. Christen Skeel spillede en fremtrædende rolle i hele dette opgør, og hans karriereforløb og politiske indsats kan bidrage til at kaste lys over forholdene.

Han blev i 1638 valgt og i 1645 genvalgt som landkommissær for den sjællandske adel³⁸. Medens adelsoppositionen er blevet karakteriseret ud

35. Jf. note 3 ovf.

36. Leon Jespersen: 1648 – Magtstat eller minimumsstat?, s. 28ff.

37. Jf. Jens Engberg: Det 17. århundredes generelle politiske krise og striden mellem det danske rigsråd og landkommissærerne 1647-49. Fortid og Nutid bd. 24 (1969-1971), s. 388-411; en anden tolkning giver Leon Jespersen: Landkommissærinstitutionen, s. 69-100.

38. Ifølge ligprædikenen over ham (C. F. Bricka og S. M. Gjellerup: anf. arb., s. 301) blev

fra dens ledere, tyder en del på, at disse et langt stykke var et redskab for den menige adel, og flere af de valgte landkommissærer søgte da også at unddrage sig valget. Christen Skeel og hans sjællandske kollega, Niels Trolle, stillede i 1638 en række betingelser i forbindelse med deres valg til kommissær, blandt andet »At vi motte blifve bestillingen qvit, naar aahrit er om, och da voris regenskab motte forhøris«. Og i 1645, hvor han fandt det rimeligt at blive afløst efter otte år som kommissær, måtte adel og råder på Sjælland acceptere en række lignende »conditioner«, der vidnede om det store arbejdspress, før han påtog sig hvervet³⁹. Som øvrige kommissærer blev han formentlig valgt på grund af sin økonomisk-sociale position i landsdelen.

1648-håndfæstningen havde i ændret form optaget en bestemmelse fra 1645, der sikrede adelen indflydelse på indstillingen af kandidater til rigsrådet. Ved rigsrådsvalget i 1648, hvor der skulle vælges fem nye råder samt én til erstatning for den netop afdøde Malte Juul fra Skåne, blev Christen Skeel den største stemmesluger med 107 stemmer. Den menige adels valg af Christen til landkommissær 1638-1648, dens indstilling af ham til en rigsrådspost i 1648, rigsrådets opslutning bag dette valg og kongens efterfølgende udnævnelse af ham til rigsråd i 1649 angiver, at alle parter i vid udstrækning havde en identisk opfattelse af egnede kandidater til repræsentative hverv. Det støttes endvidere af, at Christen Skeel opnåede mange stemmer i alle landsdele⁴⁰. Det var de enkelte landsdeles veluddannede og økonomisk-socialt fremtrædende adelspersoner, der blev foretrukket – i øvrigt af brede dele af adelen. Det er vanskeligt at afdække motiverne bag adelens vælgeradfærd; men hvis adelen havde stemt Christen Skeel ind i rigsrådet i tiltro til, at han ville videreføre adelsoppositionens politik i rådsregi, blev den ikke skuffet. For Christen Skeel var landkommissærhvervet ikke i højere grad et middel end et mål. Medens det på grund af rigsrådets praksis med at afgive kollektive svar, hvor eventuel dissens ikke kom frem, kan være vanskeligt at afgøre, i hvilken grad de tidligere landkommissærer *qua* råder videreførte adelsoppositionens politik, er det imidlertid muligt for Christen Skeel, netop på grund af det rigsholdige materiale, han har efterladt sig.

han i 1638 landkommissær i Jylland; denne oplysning går igen i Danmarks Adels Aarbog 1943, II: s. 104; jf. dog Kristian Erslev: *anf. arb.* II, s. 492.

39. Kristian Erslev: *anf. arb.* II, s. 493f., citatet, s. 494; sst. III: s. 205ff.

40. C. Rise Hansen (udg.): *Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes historie i Frederik III's tid*, bd. I. Kbh. 1959, s. 156, 176, 186 og 201; om rigsrådsvalget jf. Leon Jespersen: *En valghandling i 1600-tallet. Rigsrådsvalget i 1648*. Leon Jespersen og Asger Svane-Knudsen: *anf. arb.*, s. 43-76.

Christen Skeel befandt sig i begivenhedernes centrum under håndfæstningsforhandlingerne i 1648: Adelen på Sjælland og Lolland-Falster valgte ham i marts til én af provinsens ti fuldmægtige på stændermødet i april 1648. Sammen med Mogens Høeg fungerede han som repræsentant for adelens fuldmægtige under forhandlingerne med de borgerdeputerede. Skeel underskrev adelens fuldmægtiges begæring angående håndfæstningen den 17. april samt disses »rykker« til rigsrådet, dateret den 25. april. Og medens adelens fuldmægtige valgte Henrik Ramel til ordfører i forhandlingerne med rigsrådet, foreligger både disse forhandlinger og dem mellem stænderne som referater, attesteret af Christen Skeel. Endvidere medunderskrev han den 27. april endnu en »rykker« til rigsrådet, »posteriteten till amindelse och dennem till efterretning, som oss haffuer vdsentt«⁴¹. Som landkommissær og forfatter af en landebog bidrog Christen Skeel på forskellig måde til skabelsen af en kollektiv bevidsthed om adelens rettigheder.

Rigsrådsprotokol og dagbog

Medens der her var tale om ideologiske og praktiske forholdsregler på officielt plan, havde Christen Skeel også på det private plan rettet tankerne mod »posteriteten«, mod efterkommerne. Han ægtede i 1630 Birgitte Rud (1612-1645), der var datter af Corfitz Rud til Sandholt (1573-1630). Svi-gerfaderen tilhørte også det store hartkorn; i 1625 takseredes han af 1832 td. htk. (= 6 heste). Og efter optagelsen i rigsrådet giftede Skeel sig den 28. oktober 1649 med Margrethe Lunge (Dyre) (1616-1653), en datter af den Jørgen Lunge (1577-1619), som farbroderen Jørgen i 1627 havde efterfulgt i rigsmarskembedet. Christens og hans søskendes ægteskaber passer ind i det fremherskende mønster, hvorefter man ofte giftede sig med økonomisk og socialt ligestillede. Broderen Otte havde i 1629 ægtet Ide Lunge, datter af rigsmarsk Jørgen Lunge og søster til Christens anden hustru. Christens søstre, Anne og Margrethe, giftede sig henholdsvis med Manderup Due og Erik Rosenkrantz. Erik var søn af rigsråd Holger Rosenkrantz »den lærde«, og som landkommissær blev han sammen med Manderup Due kollega til Christen Skeel. Endvidere blev Erik Rosenkrantz og Christen Skeel senere rådskolleger. Gennem ægteskabet i 1649 blev Christen ikke blot knyttet til personer med høj status, men som tillige var storgodsbesiddere. På en lidt trist baggrund fremhævede Christen

41. C. Rise Hansen: *anf. arb.* bd. I, s. 33, 38, 69, 76, 77, 78, 90, 95; citatet s. 93.

Skeel selv sin godsrigdom. Da han i 1658 befandt sig i det belejrede København – det eneste stykke af Danmark, der ikke var besat – nævnte han i sin dagbog (6. nov.), at han ikke havde haft »hielp aff mit godz for saamegit som en Knappenaals Verd, endog ieg haffde 9 Herresæder, oc har nu icke et Gadehuus der aff«⁴². Størrelsen af hans gods fremgår af taksationslisterne. I 1638 takseredes han af 1453 td. htk., i 1647 af 1628 td. og i 1652 af 1037 td. Disse tal afspejler, at han havde skiftet med sine børn, som han på forskellig måde drog omsorg for.

Materielt sørgede han for dem ved en række komplicerede godstransaktioner⁴³. Uddannelsesmæssigt ses det blandt andet af den ti sider lange, kontraktlignende instruks, som han i 1652 udfærdigede ved sønnen Otte og præceptoren Mikkel Vibes udenlandsrejse. Christen Skeel ville spendere 1.000-1.200 rd. årligt på hans uddannelse, foruden 300 rd. til præceptoren. Og i relation til sønnens materielle ressourcer tilskyndes denne til at: »spare ded meste mueligt er, thj hand maa intet mere optage, end hans goets kand indbringe, paa ded hand en anden dag kand hafue sit *patrimonium* frj och vere vden gield, och naar Gaarden och goetsets fornødenhed med *Conditioner* och andit fratagis, skal ded neppe nock tilslaae«.

Udover formaninger om at undgå en moralsk og økonomisk forkastelig overdådighed understreges betydningen af politiske og juridiske studier, »som det hans stand mest tienligt er«, af sprog, geografi og historie. Når han endvidere skulle føre en dagbog over rejseoplevelser, knytte forbindelse til udenlandske gesandter, sekretærer og officerer samt udfærdige en relation om hvert lands beskaffenhed og sprog, bestyrker det dels distinktionen mellem en students dagbog og en rejsedagbog, dels at der – i lighed med Akeleyes omtalte rejsevejledning – var tale om en standsspecifik uddannelse i fædrelandets tjeneste⁴⁴.

Døtrene Birgitte og Birte blev ikke glemt; de blev efter moderens død opdraget hos fasteren. Christens instruks for deres opdragelse viser, at de siden barnsben havde haft en tysk skolemester, at de skulle dygtiggøre sig i det danske og i det tyske sprog, og så ofte som muligt skrive til faderen, »at ieg kand see, huad I eder forbedrer baade med eders Haand oc i eders Stiil«⁴⁵. Gennem godstransaktionerne og kontrollen med bør-

42. T. A. Becker: *anf. arb.*, s. 326f.

43. E. Ladewig Petersen: *Adelige godsejertyper i 1600-tallet. Tradition og kritik*. Festskrift til Svend Ellehøj den 8. september 1984. Kbh. 1984, s. 285-305.

44. KB, Håndskriftsamlingen, Ny kgl. Samling, fol. 743.

45. J. A. Fridericia (udg.): *Rigsraad Christen Skeels Instrux for sine to Døtre 1653*. Danske Magazin 5. rk. I. Kbh. 1887-1889, s. 375.

nenes uddannelse sørgede Christen for sine egne efterkommere og overlod ikke noget til tilfældighederne. Heller ikke den politisk-ideologiske side blev glemt.

Umiddelbart efter overtagelsen af rigsrådshvervet fungerede han som rigsrådets sekretær og førte dets protokol. Sideløbende hermed skrev han en dagbog eller rettere dagbogsformede notater, der stort set medtog alt væsentligt fra protokollen, men som ved sine personlige kommentarer og oplysninger om Skeels holdning til mangfoldige spørgsmål kaster et skarpt lys over rådsarbejdet og stemningen i perioden⁴⁶. Både denne forskel og det forhold, at rådsprotokollen sluttede den 6. juli 1657, medens dagbogen fortsatte til november 1658 med en afsluttende indførsel den 15. januar 1659, gør dagbogen mere anvendelig i denne sammenhæng. Såvel protokol som dagbog kunne fortjene en grundigere behandling; her samler interessen sig om dagbogens *inside information* om rådets manglende handlekraft og beslutningsdygtighed. Om selve dagbogens formål skrev han indledningsvis nogle få bemærkninger, der foreligger i et par versioner: »Raadstue Sager, oc mine Betenckender oc Vota offr ded, som haffuer verit *proponerit*, oc ellers j Regierings Sager, j min tid, er faarefalden, huilcket effter min død, enten skal brendis, efftersom ieg haffr gjort min æd, att tage ded med mig j min Graff eller min Søn Otte Skiel ded (Ubrut) att forvare, att hand ded til en aff mine, som kommer j Raadet, kand levere, Gud tage saa sant jmod min Siæl, som ieg haffuer ment mit Fæderneland med troe«⁴⁷.

Her møder vi det bemærkelsesværdige alternativ: bevidst bevarelse – bevidst destruktion. Formelt var den ejendommelige bestemmelse om materialets destruktion begrundet i Christen Skeels tavshedspligt. Men modsat hans optegnelser som landkommissær og rigsråd, hvor den skriftlige nedfældelse netop fandt sin begrundelse i ønsket om og behovet for at bevare adelspolitiske manifestationer for eftertiden, havde Skeels politiske »dagbog« et noget andet sigte. Den var en offentlig persons private, politiske erfaringer, udtrykkeligt bestemt for familien. Indholdsmæssigt fremtræder en mand, der var solidt forankret i den traditionelle, konservative rådsideologi. Dybest set tjente optegnelserne vel også til at sikre den politiske kontinuitet, og det er samtidig værd at notere sig, at de omfattende notater blev gjort ud fra en realistisk mulighed for, at en søn fulg-

46. Jf. note 4 ovf.; om Frederik 3.s udpegning af Christen Skeel som protokolfører, jf. T. A. Becker: *anf. arb.*, s. 1f.

47. Transskriberet efter originalen i RA, privatarkiver nr. 6340; derfor mindre afvigelser fra den trykte version hos T. A. Becker: *anf. arb.*, s. 2 note 1.

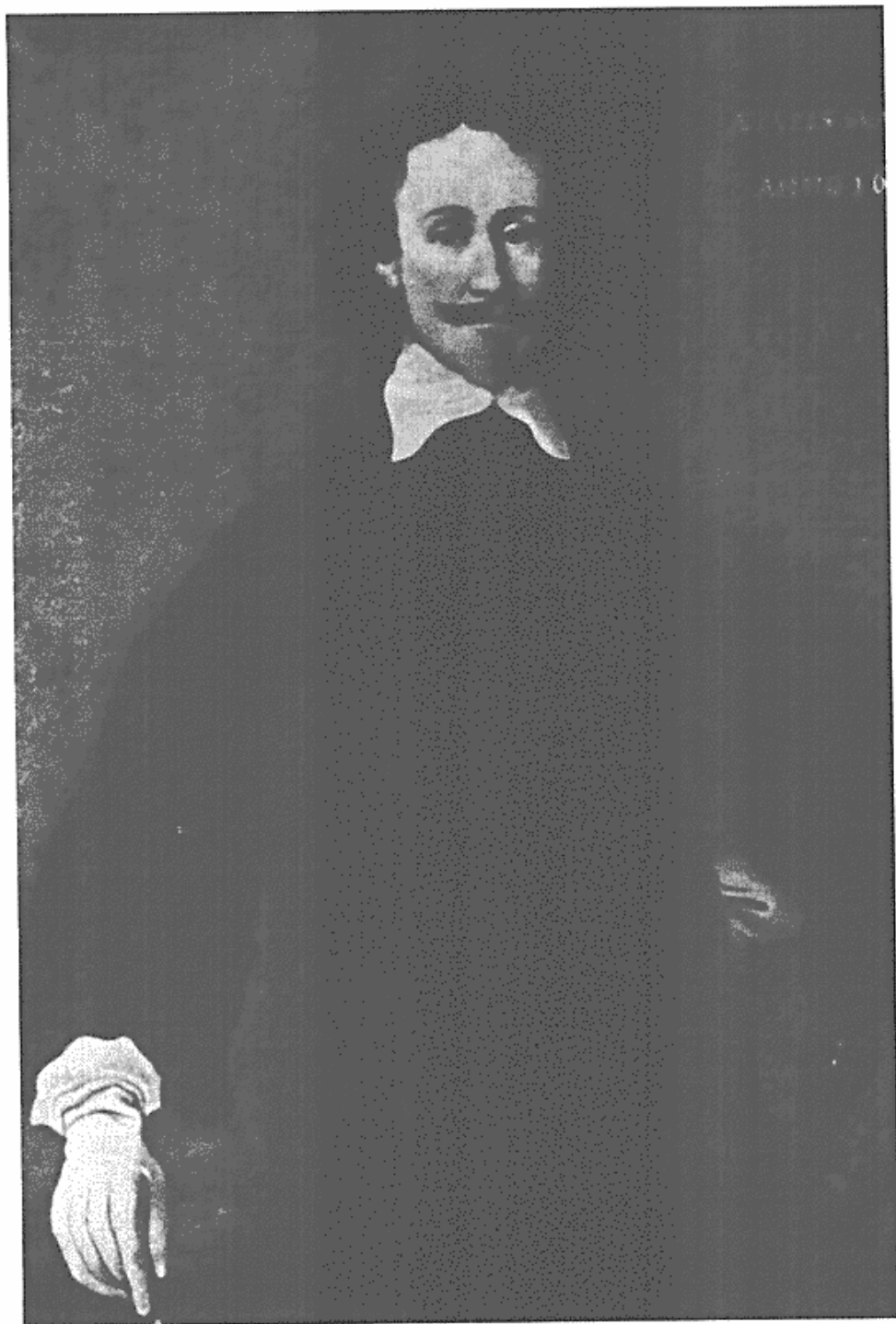

Illustration 2. Christen Skeel, malet af ukendt kunstner i 1651 – et par år efter hans optagelse i rigsrådet. (Gl. Køgegaard).

te ham i rådshvervet. Med hans fars, hans farbrødres og farfars rådsværdighed *in mente* var det måske heller ikke overraskende. Men samtidig kan det tages til indtægt for, at Christen Skeel i 1649 og årene derefter åbenbart ikke havde nogen følelse af »adelsvældens sidste dage«.

Skeels protokol og dagbog vidnede ellers om adelsvældens store problemer. Disse skyldtes blandt andet det paradoksale forhold, at rigsrådets myndighed med 1648-håndfæstningen blev udstrakt til en række nye områder, uden at manglerne ved dets administrative og politiske virksomhed blev justeret. Med henvisning til forholdene i Sverige havde det været mere hensigtsmæssigt, hvis rådet i stedet havde skabt formaliserede rammer for sit arbejde, for eksempel i form af et rådsudvalgs deltagelse i regeringsudøvelsen. Betragtningen kan ikke affejes som bagklogskab. For allerede under *interregnet* i 1588 indså rigsrådet problemerne med et stort råd og fordelene ved et lille, effektivt udvalg med informationspligt over for det øvrige land⁴⁸. I 1648 havde rådet på det formelle plan opnået yderligere garantier for sin regeringsmedvirken. I 1650'erne blev det fulgt op på det praktisk-politiske plan. Og netop fra Christen Skeels dagbog ved vi, at disse institutionelle og organisatoriske svagheder hurtigt viste sig, og at rådet i 1650'erne søgte at løse sine to hovedproblemer: *repræsentationsproblemet* i forhold til stænderne og *funktionsproblemet* i relation til kongemagten.

Allerede i 1650 stillede rigsrådernes indbyrdes uenighed sig i vejen for en løsning af det vigtige og akutte forsvarsspørgsmål, og under en forsvarsdebat fire år senere var problemet det samme.⁴⁹ Rådets behandling af et udenrigspolitisk problem i 1656 fremkaldte en dagbogskommentar om, at »... wj snacker der om, oc gjøre intet der ved, oc ded hehle Land raaber paa oss oc Vi gjøre dog intet der ved, saa Gud maa icke vere iblant oss«⁵⁰. Og da Christen Skeel den 22. december samme år atter nævnte rigsrådets manglende beslutningsdygtighed, antydede han endnu en årsag: »Jeg sagde, att wj paa den viiss kommer aldrig til ende. Wi skulle, effter den vnderskreffne vedtegt, proponere en Dag, huad der skal delibereris aff«. Huer gang wi samlis, opsettis nogit, baade om Militien, Magaziner, General Toldforvalter oc andet, oc er bleffuen lest, der bliffr dog intet der aff«⁵¹.

Skeels dagbogsoptegnelser røber, at rigsrådets funktionsproblem var

48. Kristian Erslev: anf. arb. bd. I, s. 10f.; jf. den menige adels forslag i 1648. C. Rise Hansen: anf. arb., bd. I, s. 102.

49. T. A. Becker: anf. arb., s. 24, 269.

50. Sst.: s. 291.

51. Sst.: s. 295.

fundamentalt og mangesidet. Dets svigtende forretningsorden var alvorligt nok. Men når rigsråderne den 28. august 1658 i fællig opfordrede rigshofmesteren, der rangmæssigt var rådets ledende skikkelse, til at indfinde sig i rådstuen, understreger det såvel uenighed som at rådet næppe længere formåede at optræde som fælles korporation⁵². Skeels dagbog giver os kendskab til hans forgæves forsøg på at forsvare landkommissærinstitutionens fortsatte politiske rolle og til rådets forsøg på i 1650'erne at sikre rigsrådets kontinuerlige regeringsvirksomhed. I midten af 1600-tallet var ideologiske manifestationer og formelle rettigheder utilstrækkelige. Det gjaldt nu om at sikre sig konkret indflydelse på praktisk politik. Det blev i udpræget grad en kamp om kontrolapparatet, hvad enten det drejede sig om de »bløde« styringsmidler (uddannelsesvæsen, kirke, kultur) eller de »hårde« (hær og administrationsapparat). Ganske vist blev rådets medlemstal og mødevirksomhed kodificeret i 1648; men der manglede fortsat de mest elementære bestemmelser vedrørende arbejdsprocedurer og andet til at sikre rådets permanente indflydelse på regeringsførelsen.

Danmark fik sine første kollegielignende institutioner med Admiralitetskollegiet (1655) og Krigskollegiet (1658). Når rigsrådet kort tid efter Admiralitetskollegiets oprettelse fremsatte forslag om et permanent rådsudvalg i København til afgørelse af forefaldende sager⁵³, er det meget naturligt blevet opfattet som en rådsaristokratisk reaktion mod det netop opståede Admiralitetskollegium⁵⁴. Udvalget skulle bestå af rigshofmesteren, kongens kansler samt af fire råder, der repræsenterede hver sin landsdel, og som blev afløst af andre råder efter en opridset turnusordning. Det samlede rigsråds størrelse gjorde det usmidigt, og skønt den spirende kollegiedannelse forcerede behovet for en styrkelse af rådets politiske stilling, skulle forslaget mere generelt afhjælpe grundliggende problemer gennem en hurtigere og mere effektiv administration, der samtidig sikrede rådets permanente medvirken. Rigsrådet drøftede atter spørgsmålet i forbindelse med krigserklæringen i sommeren 1657. Forinden havde stænderne i februar bevilget penge til forsvaret, og midlerne blev administreret af kommitterede rigsråder. Denne ordning må formentlig ses som en indrømmelse til stænderne fra kongens side. I den-

52. Sst.: s. 321.

53. Sst.: s. 276 (1655, 17.8).

54. Knut Mykland: Skiftet i forvaltningsordningen i Danmark og Norge i tiden fra omkring 1630 og inntil Frederik den tredjes død. (3. udg.). Bergen-Oslo-Tromsø 1973, s. 58: »Trekke var blitt møtt med mottrekk. Kongen hadde fått et admiralitetskollegium, riksrådet hadde satt ned et rådsutvalg«.

ne sammenhæng har alle disse tiltag interesse på grund af Christen Skeels centrale placering i udviklingen.

I marts 1657 udpegede kongen nemlig rigsråderne Christen Skeel og Ove Gedde (for Skåne og den sjællandske øgruppes vedkommende) samt Mogens Høg og Iver Vind (for Fyn og Jylland) til at forvalte stændernes bevillinger og i øvrigt tage sig af en række sager vedrørende hæren og flåden⁵⁵. Tanken om et permanent rådsudvalg i København levede videre. For ifølge indførslen under 2. juni 1657 i Skeels dagbog nominerede rådet af sin midte Otte Krag og Peder Reedtz til sammen med Christen Skeel og Ove Gedde, rigshofmesteren og kongens kansler at opholde sig permanent i hovedstaden, ligesom der blev opsat en instruks for disse⁵⁶.

Udvalgsdannelsen er kendt, men har i denne sammenhæng to interessante aspekter. For det første kan udvalgsdannelsen i juni snævert knyttes til personerne Skeel og Gedde. For i et brev til kongen af 30. oktober 1657 skrev Skeel, at Ove Gedde og han, der først alene var deputerede til at forblive i København, havde anmodet om, at to gode mænd måtte knyttes til dem for at hjælpe med det byrdefulde arbejde. Herefter blev Otte Krag udvalgt ved rigsrådets vota og kongens samtykke. Når Peder Reedtz ikke nævnes i samme sætning, skyldes det, at Skeels brev var fremkaldt af kongens ønske om at overflytte Otte Krag til opgaver på Fyn. Peder Reedtz omtales andre steder i brevet, og her var Skeels ærinde det samme: at frigøre udvalgsmedlemmerne fra andre hverv, så de fuldt ud kunne hellige sig udvalgets arbejde. Skeel besværede sig således over, at Reedtz var så optaget af rentekammer- og admiralitetssager samt med hofstaten, at arbejdet i realiteten fortsat hvilede på Gedde og Skeel. Medens Skeels dagbog giver indtryk af et frit valg af udvalgsmedlemmer i juni, viser hans brev fra oktober, at han og Gedde skulle have tilknyttet to andre råder, og nok så vigtigt at de åbenbart selv tog initiativ til dette⁵⁷.

For det andet opstod der uenighed – både inden for rådet og mellem konge og råd – om udvalgets myndighed og funktionstid. Udvalget kunne i væsentlig grad styrke adelsvælden; og uden at gå i detaljer, kan man blot skitsere parternes principielle holdning. Samtidig med valget af udvalgs-

55. RA, DK B 54 Sjællandske Registre 1657-1660, fol. 15b-16b. Frederik 3.s brev er dateret Flensborg d. 17.3. 1657. De fire rådets regnskaber skulle revideres af kongen, rigsrådet samt stænderdeputerede, hvorved hele ordningen kan ses som en indrømmelse til stænderne.

56. T. A. Becker: *anf. arb.*, s. 310ff.

57. Om udvidelsen af rådsudvalget: RA, DK B 162 Skånske, Sjællandske, Fynske, Smålandske og Jyske henlagte Sager 1656-1657; C. Skeel til Frederik 3., dat. 30.10. 1657; jf. T. A. Becker, *anf. arb.*, s. 310: »Til att bliffue her, haffde de fleste vota H. Offue Gedde, Otte Kragh, Peter Redz oc ieg«.

medlemmer i juni 1657 blev der udarbejdet et udkast til instruks for udvalget. Men af formuleringen »Sielff Instructionen opsette« fremgår det ikke, om det var råderne og/eller udvalgsmedlemmerne, der stod bag udkastet. I denne instruks fremstår et permanent fungerende udvalg, men med begrænsede magtbeføjelser i forhold til det samlede råd⁵⁸. Omvendt ønskede kongen åbenbart ikke at have et rådsudvalg til at se sig over skuldrene i den daglige regeringsførelse. Han foretrak et udvalg, der blot fungerede under hans fravær, hvor det så til gengæld havde vidtgående beføjelser på hele rådets vegne – blandt andet bevillingsmyndighed⁵⁹. I rigsrådets efterfølgende fuldmagt (fra juli) til udvalget blev dets myndighed og funktionsperiode afstemt efter kongens ønsker m.h.t. funktionsperiode (under kongens fravær) og myndighed (bevillingsret). Men samtidig rummede fuldmagten de tanker, som udvalgsmedlemmerne og/eller rådet allerede havde nedfældet i juni. Herved fik udvalget et fagopdelt tilsnit, idet de to kommitterede råder, Christen Skeel og Ove Gedde, skulle beskæftige sig med pengene til hæren og flåden, medens de øvrige to behandlede andre forefaldende sager. Men ordningen havde tillige et kollegielignende præg, idet forhandlingerne og beslutningerne skulle ske med ens autoritet og fælles myndighed. Men det fremgår også, at udvalgets arbejde måtte bero på en senere kongelig fuldmagt⁶⁰.

Foruden instruks til udvalget vedtog rådet den 6. juli for at effektivisere rådsarbejdet, at når en proposition var forelagt i rådstuen til votering, måtte (under bødestraf) intet andet foretages eller debatteres før voteringen var afsluttet⁶¹. Disse tiltag var vigtige for at sikre rådets stilling i administrationen og regeringsudøvelsen, og med den daglige mødevirksomhed af principielt ligestillede udvalgsmedlemmer karakteriserede J. A. Fridericia det som »et Tilløb til Omdannelsen af Rigsraadet til en kollegial Forvaltningsinstitution«⁶². Det permanente rådsudvalg stødte imidlertid snart på problemer af såvel praktisk som mere principiel karakter⁶³.

Af Christen Skeels optegnelser fremgår det, at rådsudvalgets effektive

58. T. A. Becker: anf. arb., s. 311f.; citatet s. 310.

59. RA, DK B 57 Sjællandske Tegnelse 1657-1658, fol. 61a-62a. Frederik 3. til rigsråderne, dateret Kbh. d. 22.5. 1657.

60. Rådets instruks fra den 6. juli: T. A. Becker: anf. arb., s. 314f. Ikke blot mellem konge og råd, men også råderne indbyrdes kan der påvises uenighed om udvalgets stilling. Den 23. nov. 1657 kom en kgl. instruks for de rigsråder, der var »tilstede« i København, og altså ikke nødvendigvis for det omtalte udvalg; jf. Corpus Constitutionum Daniæ bd. VI. Kbh. 1918, s. 352f.

61. RA, Rigsrådets arkiv 1651-1660, 6.7. 1657 (62, XVII).

62. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage. Kbh. 1894, s. 291.

63. RA, Rigsrådets arkiv 1651-1660, 6.7. 1657 (62, XVII).

arbejdsstyrke skrumpede ind på grund af andre gøremål samt sygdom. Og i flere skrivelser til Frederik 3. fra november 1657 foreslog Skeel at udvide udvalget for at lette arbejdspresset⁶⁴. Bag henvendelsen lå tillige frygten hos de fåtallige råder i København for at tage et ansvar samt for mulige adelsreaktioner. Rådet søgte desuden at overvinde det informationsproblem, der opstod ved adskillelsen af råderne i København og de, der var fordelt i provinserne⁶⁵. Hertil kom, at flere pladser i rigsrådet var ubesatte, i strid med håndfæstningen. Rådet indså klart, at de vakante pladser svækkede dets stilling, og i en henvendelse til kongen fra april 1658 gjorde det åbenlyst monarken ansvarlig herfor og krævede pladserne besat⁶⁶.

I den nævnte henvendelse til kongen fra april 1658 søgte rådet at genoplive udvalget efter krigens afslutning ved at ændre dets sammensætning, så det – analogt med forslaget fra 1655 – bestod af en rigsråd fra hver provins foruden de to rigsembetsmænd. Forslaget må ses som en imødegåelse af rådsudvalgets informations-, ansvars- og repræsentationsproblem. I begrundelsen hed det, at ved en permanent provinsrepræsentation ville hver provins' indbyggere have et talerør, og rigsrådet håbede dermed at svække kritikken af rådets eksklusivitet. Omvendt understregede rådet behændigt over for kongen, at den nærmere kontakt mellem lokal- og centraladministrationen ville få skattefremmende og -kontrollerende konsekvenser. Nok så vigtigt viste forslaget, at rådet hverken havde løst sit repræsentations- eller funktionsproblem⁶⁷. Rådets reformering af adelsvældens styringsapparat kulminerede i forslaget om et kollegiestyre (22. april 1658) og en stænderforfatning (4. maj 1658), der dels afslørede rådets accept af reformer, der berørte dets egen forfatningsmæssige stilling, dels at det havde spillet fallit som fælles stænderrepræsentation. Rådsudvalgets begrænsede myndighed, dets repræsentative omorganisering, tilbageholdenheden ved politiske afgørelser samt den dermed forbundne informationsformidling mellem udvalget og de provinsvis spredte råder illustrerede sammen med de vakante råds- og rigsembetsposter vanskelighederne ved at hævde adelsvælden.

Generelt har Christen Skeels dagbog den begrænsning, at vi nok i højere grad informeres om adelsvældens problemer end om dens landvindinger. Der var tydeligvis problemer både i forhold til stænder og kongemagt. Men kongen havde i efteråret 1658 genoptaget forhandlingerne med rigs-

64. RA, Rigsrådets arkiv 1651-1660 (61,XXIII; 61,XXV; 61,XXVII).

65. Sst. (61,XXVII), (61,XIX); jf. T. A. Becker: *anf. arb.*, s. 315.

66. RA, Rigsrådets arkiv 1651-1660, 5.4. 1658 (62,X).

67. Sst.

rådet, og dette havde fået nedbrudt en del af barrieren til den menige, udenråds adel, ligesom rigsrådets magt i 1657-1658 var større, end det umiddelbart fremgår af Skeels dagbog⁶⁸. Hærens befalingsmandskorps var i vid udstrækning rekrutteret blandt den danske adel; men det må også tillægges betydning, at adelen gennem Christen Skeels og Ove Geddes kommissærhverv, fik kontrol med hærens finansiering⁶⁹. Medens adelsvælden og rådsudvalget konfronteredes med store problemer under den første Karl Gustav krig (1657-1658), blev situationen alvorligere under den efterfølgende krig (1658-1660). Hærens befalingsmandskorps fik et langt større indslag af udlændinge, og også politisk mistede adelen terræn. Blandt de nedslående kommentarer til rådets svigtende politiske magt angav Skeel en række ydre årsager, herunder at kongen tilsidesatte rådet til fordel for fremmede rådgivere⁷⁰.

Skeel påtalte det vakante marsk- og kanslerembede samt de fremmedes kontrol med slotslovene; men når rådets funktionsproblem i slutningen af 1650'erne også skyldtes svigtende forretningsgang, indre splid, manglende evne til at optræde udadtil som korporation samt de manglende kontakter mellem monarken og rådet, var det i virkeligheden selve den forfatningsmæssige struktur, der smuldrede. For at fuldstændiggøre rådets i forvejen problematiske stilling kæmpede det tillige med kritik fra samtlige stænder, der gjorde det ansvarlig for den påbegyndte krig med Sverige – trods stændermødebeslutningen i 1657⁷¹. Af helbredsmæssige grunde trak Skeel sig tilbage fra rådsarbejdet. Han deltog for sidste gang i et rådsmøde den 6. november 1658, hvor vi finder denne afsluttende, næsten lyriske karakteristik af rådsarbejdet: »NB. *Consilium et mandatum absque Executione, idem est quod campana absque tintibulo*« (Et råd og en beslutning som ikke udføres, er det samme som en klokke uden knebel)⁷². Skeels efterfølgende breve til henholdsvis rigsrådet og til kongen viste, at den aldrende rigsråd ikke uden sværds slag opgav at få monteret rådsklokken. Brevenes betydning ligger ikke blot i udbygningen og skærpelsen af dagbogens kritikpunkter, men primært i brevenes funktion.

68. Leon Jespersen: Landkommissærinstitutionen, s. 99.

69. Jf. Gunner Lind: Den politiske situation i Danmark efter Roskildefreden. Konge og rigsråd februar-august 1658. Grethe Christensen m.fl. (red.): Tradition og kritik. Festskrift til Svend Ellehøj den 8. september 1984. Kbh. 1984, s. 307-320, der også kort nævner rådets udvalgsdannelse.

70. T. A. Becker: anf. arb., s. 318 (2.8. 1658) punkt 1: »Vden Raad, vden trøst«; punkt 4: »Disse Fremmede Raadgiffuere«; jf. sst., s. 322.

71. Sst.: s. 323.

72. Sst.: s. 327.

Christen Skeels breve til konge og rigsråd, 1658-1659

Forsøgene på at give rådet en reel politisk indflydelse, der svarede til dets formelle beføjelser, blev således ikke kronet med held. Rent galt gik det under Karl Gustav-krigene (1657-1660). Christen Skeel blev endvidere inddraget i tidens udenrigspolitiske problemer, idet han og rigshofmester Joakim Gersdorff i hast blev sendt ud for at forhandle med fjenden efter Karl Gustavs march over isen. Og efter genoptagelsen af krigen i august 1658 blev Christen Skeel, nu sammen med rådskollegaen Mogens Høg, sendt til den svenske lejr for at sondere svenskernes hensigt. Forfatningspolitisk gik det ikke bedre. Såvel fra Christen Skeel som fra rådskollegaen Gunde Rosenkrantz erfarer vi, at kongen forfatningsstridigt skød rådet til side til fordel for konsultationer med, hvad der i kilderne optræder som »de fremmede« eller som »det unge råd«. Hvem der med disse udtryk konkret refereres til – udenlandske gesandter eller militærpersonel – har mindre betydning her, hvor det drejer sig om reaktionerne på denne praksis.

Og reaktioner kom der, skønt det var forbavsende få, krænkelsesernes omfang taget i betragtning. Til disse reaktioner hørte Skeels brev til rigsrådet fra slutningen af 1658 samt hans efterfølgende brev til kongen fra begyndelsen af 1659⁷³. Med Skeels erkendelse af rådets svindende autoritet og manglende håndhævelse af de håndfæstningssikrede rettigheder, kan brevene relateres snævert til håndfæstningen. I brevet til rådskollegerne protesterede han således over det vakante marsk- og kanslerembede, »enddog det efter indstændig Begiering nogle Gange er nægtet«⁷⁴. Det var reelt en overtrædelse af håndfæstningens artikel 45. Brevet til rådskollegerne var primært fremkaldt af andre håndfæstningsstridige forhold, og koncentrerede sig dermed om de – fra rigsrådets synspunkt – ydre årsager til funktionsproblemerne.

Forfatningsforskrifterne leverede også argumentation til Skeels øvrige angreb. At fremmede besad den forfatningspolitisk vigtige militære myndighed over fæstningerne, slotslovsmyndigheden, betød, at »vor Stat og Fundamental-Constitution er ikke nær i den Observation, som den i forri-

73. Christen Skeels to breve er kun bevaret i afskrifter. I det flg. er benyttet den trykte version hos P. F. Suhm (jf. note 5 ovf.). Andre afskrifter af brevene adskiller sig kun på mindre punkter herfra. Vigtigst er, at Suhm for det første brev har dateringen 24. november 1658, medens andre afskrifter har den 29. Brevets indhold viser imidlertid, at det må være forfattet inden den hollandske undsætning af København den 29. oktober 1658.

74. P. F. Suhm: *anf. arb.*, s. 305.

ge Kongers Tider haver været, og burde at være⁷⁵. Denne praksis stred mod håndfæstningens artikel 5, ifølge hvilken udlændinge kun kunne modtage kronens slotte og len med rigsrådets samtykke⁷⁶. Samkvemmet med de fremmede udelukkede rigsrådet fra den daglige regeringsførelse og holdt dem i uvidenhed. Under de sjældne rådsmøder trængte udenråds ofte ind for at rådføre sig med rigshofmesteren, »saa vi gaaer her for et Nul, og de fleste af os tillades ikke det, som Kronen og vor Bestilling vedkommer⁷⁷. Men konsultationerne med de fremmede, der resulterede i privilegie- og lovstridige kongebreve, stred ligeledes mod håndfæstningen⁷⁸. Bag Skeels bemærkning: »enddog Hs. Kongl. Majestæts Eed tilholder, at han med Rigets Raad skal regiere Danmarks Rige og fremdrage og forfremme Adelen og andre, og holde enhver Stand ved sine Privilegier⁷⁹, lå en reference til håndfæstningens artikel 4, hvorefter kongen skulle »fremdrage« rigsråd og adel »och med dennom styre och regere⁸⁰. Og i artikel 45 hed det, at rigsebedsmændene skulle være kongen og de øvrige råder »behjelpelige« i »rigens erende och sager til hans kongelig regimentes opholdelse⁸¹. Begge artiklers vage formulering afspejlede håndfæstningens karakter af rammelovgivning. Rigsrådets medvirken i regeringsudøvelsen bestemtes formelt af håndfæstningens påbud om, hvilke sager der udtrykkeligt krævede rådets samtykke. For øvrige sager var der tale om et skønsspørgsmål, ligesom politiske, sædvanemæssige og personlige forhold virkede ind. Men ifølge Skeel var forbigåelsen af rigsrådet »mod al Billighed och Ret⁸², og skønt han blot fremhævede, at de forhold, der stred imod håndfæstningen, »burde« ændres, ligesom han afslutningsvis bedyrede, at han ikke ville anstille sig »stiv eller opsætsig⁸³, er den indholds- og formuleringsmæssige tilknytning til håndfæstningen af afgørende betydning for forståelsen og karakteristikken af Skeels brev.

Skeel anviste to måder at overbringe klagen på. Rigshofmesteren og én af råderne (i kanslerens og marskens sted) kunne overlevere kongen »vores retmæssige Klage og Besværing paa Nationens og vores egne Vegne«, eller rådet kunne »samtidig og eendragtelig« indgive et indlæg herom til

75. Sst.: s. 302; jf. T. A. Becker: *anf. arb.*, s. 323 (6.10. 1658).

76. Aarsberetninger fra Geheimearchivet bd. II. Kbh. 1856-1858 (herefter ÅGA), s. 112.

77. P. F. Suhm: *anf. arb.*, s. 303, jf. s. 301f.

78. Sst.: s. 301, 304.

79. Sst.: s. 303.

80. ÅGA II: s. 112.

81. Sst.: s. 117.

82. P. F. Suhm: *anf. arb.*, s. 303.

83. Sst.: s. 301ff., 306.

kongen⁸⁴. Argumentationsmæssigt bevægede Skeel sig stadig rundt i det forfatningsmæssige våbendepot. Den første procedure var hentet fra artikel 45 i håndfæstningen, medens Skeel gennem opfordringen til råderne om i fællig at gøre kongen opmærksom på sin ed udnyttede den mulighed, som den i 1648 indførte artikel 55 åbnede for at tilrettevise kongen i tilfælde af forfatningsbrud. Rttede kongen sig ikke efter rådets anvisninger, kunne rådet ifølge denne artikel forordne det, som »rett och billigt er«⁸⁵. Formelt satte hverken håndfæstningen eller Skeels brev noget forfatningsmæssigt skel i forbindelse med proceduren; men i tilfælde af monarkens (vedvarende) krænkelse af håndfæstningen overførte artikel 55 dermed regeringsmyndigheden til rigsrådet. Skeels høflige henvendelse til rådskollegerne udtrykker ikke blot en almindelig utilfredshed med de herskende politiske tilstande. Den havde en snæver, konstitutionel funktion som effektueringen af det første skridt i denne formelt set vagt formulerede, men reelt praktisk anvendelige modstandsret. I tilfælde af kollegernes manglende reaktion annoncerede Skeel, at han alene ville henvende sig til kongen. Dette skete med hans efterfølgende skrivelse til kongen (februar 1659), da råderne ikke reagerede på hans opråb.

En reaktion kom der imidlertid, for en memoire, der er affattet omkring årsskiftet 1658-1659, og som er blevet tilskrevet rådskollegaen Gunde Rosenkrantz, må ikke blot opfattes som en parallel meningstilkendegivelse, men som et responsum på Skeels brev. Medens der ikke her skal tages stilling til forfatterspørgsmålet, foreligger der med hensyn til form, indhold og ordvalg så mange ligheder mellem memoiren og Skeels brev til rigsrådet, at en afhængighed er hævet over enhver tvivl. I denne memoire opridser forfatteren med baggrund i den svenske regeringsform af 1634 en forvaltningsplan, der på en gang sikrede en permanent og effektiv sagsbehandling og rigsrådets indflydelse på denne⁸⁶. Memoiren viser således, at Skeels brev gav anledning til konkrete overvejelser over relationerne mellem forfatningsforhold og regeringsorganisation.

Skeels brev til Frederik 3. (februar 1659) var en logisk konsekvens af rådskollegernes manglende reaktion på hans første skrivelse. Brevet til monarken skal derfor ikke behandles nærmere her. Skeels to henvendelser er således et vidnesbyrd om, at ikke alle råderne – med Knud Fabrici-

84. Sst.: s. 305, jf. s. 304.

85. ÅGA II: s. 117, 119 (citatet).

86. En Dansk Patriots Velmeente Raad og Betenkende. KB, Gammel kgl. Samling 2699 (kvarto). Jf. foreløbigt Leon Jespersen: *Aptare se tempori summa est prudentia. Undersøgelser over de statsretlige brydninger i Danmark i 1500- og 1600-tallet. Utrykt licentiatafhandling. Odense Universitet 1983, s. 368-386.*

us' ord – hjælpeløst drev mod den forestående katastrofe⁸⁷; men Skeels sidste brev afslører tillige generelt rådets passivitet⁸⁸. I sit åbenhjertige brev til kongen – med præg af politisk testamente – ønskede den sengelig-gende Skeel af helbredsmæssige grunde at blive fritaget for lensmands- og rådshvervet. Skeels sygdom var alvorlig, og han døde kort tid efter – den 30. marts 1659; men brevet røbede den medvirkende politiske motivering: »Dersom jeg kunde see, at jeg med min Iver og Umage kunde gjøre Eders Majestæt og mit Fæderneland nogen Tieneste, da vilde jeg ikke melde derom, medens efterdi jeg fornemmer, at Eders Majestæt ... foragter og gaae Eders Riges Raad og de Danske forbie, og i deres Sted betroer sig Fremmede ... saa kan jeg ikke længer bringe det over mit Sind, at gaae her som et Nul ...«⁸⁹

Christen Skeels skrifter og adelsvælden – en sammenfatning

Christen Skeel er kendt for eftertiden på grund af det omfattende skriftlige materiale, han har efterladt sig. En del af materialet var arkivalsk nedslag af hans forskellige officielle hverv, hvor såvel den skriftlige nedfældelse som bevarelse af optegnelserne havde en klar konstitutionel funktion. Materialet fra landkommissærtiden opstod til dels som en nødværgeforanstaltning mod Christian 4.s aktive personlige kongegering.

Hvis én af personalhistoriens og biografiskrivningens væsentlige opgaver er henholdsvis at afdække og at eksemplificere historiske udviklingsforløb, sammenhænge og strukturer på individplan, er Christen Skeel et velegnet eksempel. Christen Skeel blev født i 1600-tallets begyndelse – i 1603. Hans voksenliv efter hjemkomsten fra udlandet i 1627 faldt stort set sammen med, hvad jeg har kaldt for *magtstatens* udvikling. Og med gennemgangen af de fire typer kilder – rejseberetning, landebog, rådsprotokol/dagbog samt brevmateriale – passerer ikke blot fire faser af Christen Skeels liv *revu*. De fire kilder fra hans livsforløb og hans indsats i 1600-tallets politiske historie afspejler tillige fire faser i adelsvældens og råds-

87. Knud Fabricius: Kollegiestyrets Gennembrud og Sejr 1660-1680. Aage Sachs (red.): Den danske Centraladministration. Kbh. 1921, s. 128.

88. Som nævnt foreligger dette brev ligeledes kun i afskrift – med dateringen 27. februar 1659. Ifølge brevens indledning var Skeel på dette tidspunkt så svag, at han måtte diktere brevet for sønnen Mogens, hvorefter rigsrådet skulle forelægge det for kongen. P. F. Suhm: anf. arb., s. 307. Tilblivelses- og overleveringsforholdene gør det tvivlsomt, om kongen fik kendskab til brevet.

89. P. F. Suhm: anf. arb., s. 308.

konstitutionalismens strukturelle nedbrydningsproces, da magtstaten voksede frem.

(I) Hans rejseberetning samt øvrige oplysninger om hans uddannelse vidner om en opdragelse og uddannelse, der var typisk for mange adelsmænd i det tidlige 1600-tal. Vi møder her et humanistisk dannelses- og uddannelsesideal, der viser adelens funktionelle omstilling og tilpasning til standens nye opgaver i den fremvoksende magtstat. Selve rejseberetningen havde formentlig en prestigebetonet dokumentationsfunktion. Christen Skeel tilhørte imidlertid en generation, hvor der opstod en overproduktion af veluddannede og velkvalificerede unge adelige. Det kan tages som udtryk for, at han og hans standsfæller næsten for godt tilpassede sig de ændrede forhold.

(II) Men den spænding, der opstod mellem unge adelsmænds embedsmæssige ambitioner og adelsvældens begrænsede embedsmuligheder samt mellem den menige adel og rigsrådsadelen, der i stigende grad identificerede sig med den fremvoksende statsmagt, illustrerer nogle af adelsvældens indbyggede modsætninger. Christen Skeels landebog rummede adelsoppositionens reaktion mod denne udvikling, og hvor den skriftlige nedfældelse af adelens forslag og forsvar for adelsprivilegierne netop skulle modvirke en udhuling eller underminering af disse. Forud for Christen Skeels optagelse i rigsrådet, måtte den nye konge, Frederik 3., underskrive Danmarkshistoriens hårdeste håndfæstning. Det var formentlig et resultat af såvel den menige adels som af rigsrådets erfaringer med det personlige kongedømme i Christian 4.s udformning. Med håndfæstningens begrænsning af kongens beføjelser ønskede adelen en klarere profilering af adelsvældens folkesuverænitetssideologi, omsat til praktisk politik; men den endelige håndfæstning afspejlede en statsideologi, idet rigsrådet som en del af statsmagten ønskede at bevare sit monopol på politisk magt uden indblanding fra den menige adels side.

(III) Christen Skeels dagbog og rådsprotokol viser imidlertid, at politisk magt ikke sikres ved formelle magtbeføjelser alene. Hans og rådskollegernes forsøg i 1650'erne på organisatorisk at tilpasse rådet til permanent regeringsudøvelse gennem udvalgsdannelse viste dette, men også at politisk indflydelse i udstrakt grad måtte sikres gennem kontrol med styngsapparatet.

(IV) Og da Frederik 3. under Karl Gustav-krigene krænkede håndfæstningens bestemmelser, optrådte Christen Skeel som rådskonstitutionalismens vagthund. Hans skrivelser til henholdsvis rådskolleger og til Frederik 3. knyttede sig til håndfæstningens reviderede oprørsparagraf. De var et sidste ideologisk-praktisk forsvar for et forfatningssystem i krise. Den

ønskede reaktion fra rådskollegerne udeblev imidlertid, og da Christen Skeel en måneds tid efter brevet til kongen udåndede den 30. marts 1659 i den belejrede hovedstad, blev adelsvælden i praksis lagt i graven sammen med ham.